

GEBREK AAN MENSELIJKHEID

Gottfried Wagner in gesprek met Opernwelt

GOTTFRIED WAGNER

WOLFGANG WAGNER

U bent van de achterkleinkinderen van Richard Wagner, diegene die de radicaalste standpunten inneemt wanneer het gaat over de geschiedenis, het beleid van de Bayreuther Festspiele en het antisemitisme bij Wagner.

Richard Wagner behoort tot de meest agressieve en invloedrijkste antisemieten van Duitsland. Dat er van zijn geschrift "Das Judentum in der Musik" van 1850 een wezenlijke invloed uitging op het geestelijk - cultureel klimaat in Duitsland, staat voor mij buiten alle twijfel. Ik sluit mij derhalve zeer bewust aan bij de deheroïsering en de-mythologisering van Richard Wagner. Het tonen van zijn kwalijke, slechte en ge-vaarlijke kanten dient vooropgesteld, om hem opnieuw te kunnen benaderen.

Wordt dat in Bayreuth niet geprobeerd?

De Bayreuther Festspiele hebben van oorsprong een totalitair kunstpredikaat; in het nieuwe Bayreuth en de periode na Wieland Wagners dood heeft er zich niets veranderd. Het weghonen en ver-duisteren van het verleden heeft een traditie; in Bayreuth wordt alles weggemoffeld, wat niet in de eigen geschiedvervalsing past. Men minimaliseert het antisemitisme van Richard Wagner op een onvoor-stelbare manier - en daarmee de Holocaust. Dat de slotparagraaf uit het geschrift "Erkenne dich selbst", waarin Wagner visionair van een jodenvrij Duitsland spreekt, op één lijn direct van Bayreuth naar Theresienstadt en Auschwitz leidt, staat voor mij boven alle twijfel. Wanneer men in Bayreuth op basis van verdringing, vervalsing en doodzwijgen, cultuurpolitiek bedrijft, dan sta ik aan de andere zijde, met een zeer krachtige oppositie.

Waarin onderscheidt uw opvatting zich van deze van Hartmut Zelinsky ?

Zelinsky stelt doelbewust, dat men Richard Wagner helemaal niet meer zou mogen opvoeren. Zo ver wens ik niet te gaan. In "Tristan und Isolde" kan ik geen antisemitisme ontdekken. "Tristan" is enorm,

tijdloos en kan altijd terug geïnterpreteerd worden. Dat maakt mijn stelling ten opzichte van Richard Wagner ook zo verschrikkelijk; men houdt toch van hem als een muziektheater-oerbeest, als onmetelijk begaafd. In zijn grootheidswaan, in het uitdragen van zijn kunst als wereldreligie blijft hij toch een negatief genie.

Is dit alles op de figuur van Richard Wagner terug te brengen. Heeft hij dit zo gewild?

Ongetwijfeld! Men hoeft maar alleen zijn late geschriften te lezen tot 1881-Regenerationschriften-die staan vol van chauvinisme, nationalisme, racisme.

Misschien was hij enkel een verkoopsgenie en een opportunist?

Zeker niet. Lees zijn antisemitische geschriften vanaf "Das Judentum in der Musik" waar hij bewust Mendelssohn-Bartholdy en Meyerbeer e.a. racistisch discrimineerde. Het achterbakse bij Richard Wagner is steeds weer zijn vaagheid. Maar wanneer je alle teksten bij mekaar neemt, dan komt er een boosaardig, geheel giftig broedsel uit te voorschijn. En daar blijft het niet bij, het gaat zelfs verder: dat men in Bayreuth, in dit voormalig Nazi-kultuurschrijn, Kundry als nieuwe messias voorstelt is voor mij e.a. een belediging voor de generaties van ouders en grootouders van mijn joodse vrienden. Men schaamt zich niet eens voor de eigen onwetendheid.

Hoe dient men vandaag de dag met Wagner om te gaan ?

Wagner is enkel nog hierdoor te redden; dat men hem, ook in Bayreuth, eerst van zijn sokkel haalt en met de andere groten uit de cultuurgeschiedenis in een pluralistische omgeving plaatst. Dat heeft natuurlijk betrekking op het vrijmaken van de versteende, lang afgestorven structuren in Bayreuth. De Festspiele, zoals ze nu zijn, met de tot vervelens toe hernomen herhalingen van de "Fliegende Hollander" tot aan "Parsifal", zijn voor mij niet alleen dood, maar zelfs totaal overbodig geworden. Zij verhinderen in hun

anachronistische, schijnliberale tendensen een vrij, veelzijdig, multicultureel klimaat en daardoor zullen zij als bewijs van een noodlottig cultuurpolitiek beleid in de rommelkamer van het Duitse verleden belanden.

Wat stelt U concreet voor?

Vooreerst moeten de gezamenlijke werken van Richard Wagner op het toneel in Bayreuth komen, niet alleen de vroege opera's zoals "Das Liebesverbot", "Die Feen" en "Rienzi", maar tevens alle symfonieën, kamermuziek, liederen, enz. Ten tweede dienen alle belangrijke kunstenaars die Richard Wagner ooit beïnvloed hebben, met betrekking tot het werk opgevoerd te worden; bijvoorbeeld "Rienzi" en Meyersbeers "Les Huguenots", "Parsifal" naast de "Reformatiesymfonie" van Mendelssohn-Bartholdy. In een dergelijke context kan opgemerkt worden hoe Wagner eenvoudigweg, zijn concurrenten uit de weg ruimde, met welk een brutaliteit hij om het zo te zeggen, zijn eigen industrie op de markt doordrukte. Het zou dan ook belangrijk zijn om een duidelijke confrontatie met andere kunstenaars en kunsten aan te gaan buiten de grenzen van de muziek, in zoverre zij voor Wagner belangrijk waren: interessante thema's zoals Wagner en Shakespeare, Wagner en de Griekse tragedie enz. zouden door avantgarde toneelgezelschappen opnieuw belicht kunnen worden. Hij wordt daardoor niet kleiner. In tegendeel: hij wint zelfs! Ten derde tenslotte, moet dat alles in een multimediale context van actuele schilderkunst, literatuur, muziek en film geplaatst worden tot thema's, die door Richard Wagner werden vooropgezet en zowel voordien als nadien actueel en belastend blijken zoals bijvoorbeeld het machtsmisbruik of de omgang met Wagners antisemitisme in Bayreuth. De knieval, die Willy Brandt gemaakt heeft in Warschau, verwacht ik van de Bayreuther Festspiele in de vorm van passende sensibele cultuurprogramma's.

Kan men zoiets zelfs maar praktisch organiseren?

Maar zeker. De "Bayreuther marketing" is zelfs nog niet ontdekt. Wat zich op dit moment in Bayreuth afspeelt, heeft met modern management niets vandoen - en ook niet met artistieke onafhankelijkheid, want over opvoeringsdata en rolverdeling wordt op het laatste moment beslist door de internationale grote agentschappen. Daar wordt vastgelegd, wie welke marktwaarde heeft op de wereldwijde Wagner- en opera-beurzen en wie optimaal kan ingezet worden. Onder Wieland Wagner, die nog beschikte over visioenen, was zoiets ondenkbaar geweest!

Dat was toch een andere tijd.

Een zo reusachtige fabriek als het commerciële Bayreuth van vandaag kan toch zelf het marktgebeuren meebepalen - en zich niet alleen laten bepalen. Daar ik het theater- en cultuurbedrijf reeds te lang ken, bovendien een economische opleiding heb en voldoende ervaring, weet ik zeer precies waarover ik praat. En, dit terzijde: de geschiedenis van de Bayreuther Festspiele en de relatie tot de economische invloed is nog niet geschreven. Het zou

interessant zijn, eens vast te stellen, wie van de sponsors tot 1945, de bruine monnikskap over de haag gegooid heeft en direct in 1951 in smoking terug in de running gekomen is. Wat in Bayreuth zou losbarsten, wanneer mijn concept werkelijkheid zou worden, kan ik mij maar al te levendig voorstellen: hoe luid zou men dan tijdens de pauze, verstopt achter een braadworst, kermen!

Maar het operapubliek is nu eenmaal zo...

Ja, opera is de meest burgerlijke van alle kunsten; opera is in brede mate afhankelijk van de economie. Opera heeft een betrekkelijk kleinburgerlijk, onwetend publiek - in het bijzonder de internationale scène in Bayreuth, dat zich juist in Richard Wagners verlossings- en verdringingsschrijn waant als in "een club van verhevenen". Hier kan men juist overal een beetje meepraten, zonder een eigen mening te moeten hebben. Dit publiek zou, wanneer de Festspiele dat weer zouden worden wat Richard Wagner oorspronkelijk bedoelde, namelijk een eigentijdse kunsthappening, natuurlijk niet meer komen.

En juist daarom zal dit project nooit verwezenlijkt worden..

Kan zijn, maar ik eigen mij het recht toe, deze stelling te verdedigen. Principieel stelt zich toch de vraag, wat voor een theater willen wij eigenlijk. Zijn deze laatste technische snufjes, dit gestoei met lasers werkelijk nodig? Moet dat alles miljoenen kosten en met miljoenen ondersteund worden? Zouden wij niet beter met minder middelen maar met creatiever theater naar buiten komen? Misschien komt dan weer die vitale zijde van het theater te voorschijn, ook aan de zijde van het publiek. En tenslotte zou men toch kunnen vragen of het niet beter zou zijn, de Festspiele voor enkele jaren te sluiten, zodat het zich kan loskoppelen van de internationale cultuurscène, dat grotendeels toch niets anders voorstelt dan een van valsheid opgekropte vijfderangs showindustrie. Denk maar aan Zubin Metha, die afgelopen zomer per helikopter toekwam, begeleid door een speciaal veiligheidskonvooi, in een verwoeste concertzaal in Sarajevo met solisten, bijeengezocht door de grote agentschappen, Mozarts "Requiem" kwam uitvoeren en opnemen. Is zo een kerstmis cd uit Sarajevo niet pervers?

Kan men vandaag de dag de marktmechanismen uiteindelijk nog ontlopen? Zijn uw voorstellen niet utopisch?

Juist in deze richting willen de Bayreuther clans en lakeien mij natuurlijk sturen. Zij willen mijn kritiek afdoen en vervalsen als een vader-zoon conflict. Het woord utopie wordt door bepaalde kringen altijd weer aangehaald, wanneer men probeert, private en openbare zaken met elkaar te vermengen. Maar daarover gaat het niet. Het handelt hier over een principiële uiteenzetting op cultuurpolitiek vlak. Tussen mijn opvatting daarover, en wat men in Bayreuth doen zou, en dat wat men daar daadwerkelijk doet, daartussen liggen werelden. Wie de "Lebens-Akte" van mijn vader iets aandachtiger leest, zal opmerken dat er helemaal geen concept

meer is voor Bayreuth, enkel een waanzinnig opera-beurs-marketing-concept. Wagner verkoopt goed, vooreerst met de leugenachtige idealistische aanstellerij; Bayreuth zou iets bijzonders zijn: wie in Bayreuth dirigeert, verkoopt zich honderdduizendmaal op de andere markten; ik noem het de Bayreuthconnection. Waarom ontzegde men mij de toegang tot "het Huis" na mijn kritische voordrachtsreizen in 1990 door Israël?

Waarom zegt U "men", terwijl U uw vader bedoelt?

Ik bedoel zeker niet alleen mijn vader, maar in het bijzonder deze als pelgrims naar Bayreuth trekkende Duitse meute, dit Duits "establishment" en conservatief burgerdom. Dat "men" heeft betrekking op al diegenen bij wie men geschiedenis-kennis, een dieper inzicht en de noodwendige gevoeligheid mist. Ik hou mij sinds meer dan twintig jaar intens bezig met de Duits-joodse geschiedenis. De voordrachtsreis in Israël was zeker een keerpunt in mijn leven en bewerkte de mede-oprichting van de "Postholocaust dialooggroep". Deze groep stelt zich eveneens op als een open oppositie tegen het verdringen, vervalsen en doodzwijgen van het donkerste hoofdstuk van de Duitse geschiedenis, dat de Bayreuther Festspiele nu eenmaal op een bijzondere wijze raakte en altijd zal raken.

Voelt U zich eigenlijk vervolgd?

Dat is een absurde vraag. Ik ben zeker geen slachtoffer, integendeel; mij gaat het goed. Ik heb een gevuld leven, dat mij op basis van mijn speciale interesses voor de joodse geschiedenis ondertussen naar de vier continenten voert. Door deze bezigheid, denk en voel ik kosmopolitisch en zie ik Bayreuth natuurlijk alleen nog maar als een zeer kleine vlek op de aardbol.

Wanneer men U zo bezig hoort, dan stelt zich de vraag, of U de Festspiele wenst te leiden, helemaal niet meer.

Wie, zoals ik, een grondige interesse heeft aan vrije meningsuiting en cultureel pluralisme, loopt natuurlijk gevaar, dat hij geen beloftevolle carrière maakt en misschien ook wel plotseling in de regen staat- of in de woestijn. Voor mij persoonlijk althans, is het seminarie, dat ik in de herfst aan de Ben-Goerion Universiteit in de Negev-woestijn gaf, veel belangrijker dan eigen Wagner-ensceneringen en een profilering voor de opvolging van de zetel op de Bayreuther Festivalheuvel. Op deze, zullen door de stichtingsacten, eerder alleen gestroomlijnde opportunisten belanden.

Waar voelt U zich thuis?

De laatste tijd voel ik mij alleen daar thuis, waar ik ook mensen ontmoet die tot een dialoog bereid zijn en andere opvattingen kunnen laten gelden. Ik geloof principieel niet aan mijn waarheid of aan een waarheid, maar wel, dat er verschillende waarheidsopties kunnen bestaan en bestaan moeten. In Duitsland voel ik mij intussen als een vreemde. Dat is niet meer mijn land, wat op zich niet tragisch bedoeld is. Veel meer zijn er door mijn leven andere alternatieven opgekomen. Naar Duitsland terugkeren, misschien aan een theater, zou alleen

maar kunnen, wanneer ik dat met mijn werk binnen de "Postholocaust-dialooggroep", met mijn privéleven en andere internationale beroepsactiviteiten, kan verbinden.

U schrijft aan een boek. Waarover gaat het in deze "WagnerDämmerung"?

Dit boek, dat ondertussen verschenen is bij "Kiepenheuer & Witsch", heeft natuurlijk een biografische inslag, maar ik zal niet constant in mijn eigen potje roeren. Zeker wanneer men in een zo duidelijk politiek kader als het Wahnfriedpark na Hitler en de Holocaust opgroeit, dan stelt zich het bevragen naar de geschiedenis automatisch; wat in mijn geval ook zeer veel met Duits-joodse geschiedenis te maken heeft. Persoonlijke ervaringen zullen altijd heen en weer schommelen tussen Israël en Bayreuth.

Er zou nog veel filmmateriaal bestaan over Bayreuths minst roemrijke episode.

En brieven. Over beide valt te spreken. Het zeer omvangrijke filmmateriaal van de hobbycineast Wolfgang Wagner, heb ik kunnen bekijken. Ik ben natuurlijk zeer bezorgd, dat alles zal verdwijnen. Ofwel wordt het vernietigd, of men vordert het auteursrecht. Daarover heb ik met mijn vader fel en duidelijk gediscussieerd en kreeg het uiteindelijk aan de stok met zijn advocaten. Deze traditie binnen mijn familie is voldoende bekend maar dit gaat zo maar verder, met de goedkeuring van de sponsors en de meerderheid van de media. Waar zijn bijvoorbeeld de volledige brieven tussen "Onkel Wolf" en de jongens (nvdv. Hitler, Wieland en Wolfgang), Waar is de ganse correspondentie tussen Hitler en mijn grootmoeder Winifred Wagner vanaf juni 1923 tot 1944? Ik heb in de kluis van mijn grootmoeder in het "SiegfriedWagner-Hans" grote delen en een onvoorstelbare inhoud van het briefmateriaal ingekeken; de kluis werd echter abrupt gesloten, want toen reeds was ik Gottfried, de Bolsjewiek en jodenvriend.

Dit explosieve materiaal wordt opzettelijk achter gehouden?

Ja, natuurlijk. Dat is toch het kwalijke aan de situatie, dat deze Bayreuthentourage niets anders te doen heeft dan constant alle sporen uit het verleden te wissen. Men moet daar onophoudelijk de eigen geschiedenis vervalsen, om zich openlijk niet ter verantwoording te moeten roepen. Sleutelwoord: de volledige onbekwaamheid om te rouwen. Dat is Bayreuth vanaf 1945 voor mij. Men stelt het zich maar eens voor: hadden de Wagners na het einde van de oorlog nu eens niet alleen maar verdrongen en vergeten, dan had de ganse Duitse bovenlaag hetzelfde moeten doen. In plaats hiervan heeft men Winifred door een witwasactie en een spoedbehandeling gerehabiliteerd. En de jongens, die de Festspiele hebben overgenomen, lieten het uitschijnen, alsof zij met Wagner in de waardevrije ruimten van de psycho-analyse binnentraden - alles abstract en meerduidelig om toch niet concreet te worden. Voorzichtig met het nieuwe Bayreuth ! Er heerst niets dan verdringing en opportunisme. Ook van Wieland Wagner ken ik geen geschriften of bewerkingen met betrekking

tot zijn relatie met "Onkel Wolf", des te meer zie ik het tegenstrijdige: Men kan toch niet Ernst Bloch omarmen en tezelfdertijd geld aannemen van die economische krachten, die er toe bijgedragen hebben, dat Ernst Bloch als jood en als Marxist moest emigreren. Waarom heeft eigenlijk niemand uit de familie, tenminste uit privé standpunt, de gevolgen getrokken uit het feit, dat een oom, teruggaand tot de Liszt-lijn, in Lyon door de SS aan vleeshaken werd opgehangen. In plaats hiervan sprak mijn grootmoeder in de Syberbergfilm op een toon als van de "Herrenmensch" van "exil" na 1945. Dat is pervers. Winifred Wagner zat bij het oorlogseinde in een comfortabel huis in Oberschwarmsteinach - en niet in een bouwvallige woning in New York of Los Angeles zoals vele ouders en grootouders van mijn joodse vrienden.

Ontbrak en ontbreekt het aan inzicht?

Aan menselijkheid! Ik vind, de Bayreuther Festspiele beduiden als instituut, als maatschappijpolitiek fenomeen tenslotte het verlies van menselijkheid en realiteit. De niet verwerkte geschiedenis werkt zichzelf uit op de intermenselijke relaties. Men leeft alleen voor de "grote idee" en men bedoelt eigenlijk altijd weer zichzelf. Juist deze manier van leven, cultuur en kunstopvatting vervult mij met afschuw.

© Opernwelt 1995
Vertaling: Dirk Lemmens